

Центрально- та східноєвропейські країни після Другої світової війни

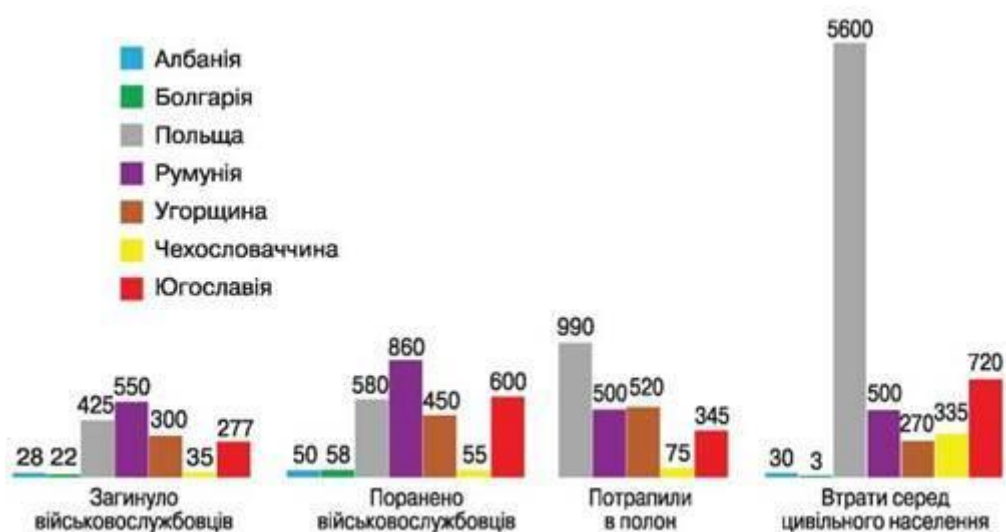
План.

1. Результати Другої світової війни для народів Центрально-Східної Європи
2. Сталінська модель соціалізму та її втілення в Центральній та Східній Європі. Особливості розвитку Югославії.
3. Доля українців у країнах Центрально-Східної Європи. Операція «Вісла».
4. Спроба економічної інтеграції соціалістичного табору. Рада економічної взаємодопомоги (РЕВ).

1. Результати Другої світової війни для народів Центрально-Східної Європи

Друга світова війна мала для східноєвропейських народів тяжкі наслідки: багатомільйонні людські жертви, зруйнована економіка, примусове переселення великої кількості людей з однієї країни до іншої тощо.

Людські втрати в країнах Центрально-Східної Європи внаслідок Другої світової війни (тис. осіб)

Хоча *Болгарія, Угорщина та Румунія* наприкінці війни перейшли на сторону антигітлерівської коаліції, вони також несли відповідальність за те, що тривалий час підтримували нацизм. Радянський Союз, який на першому етапі Другої світової війни теж був союзником Німеччини, вимагав від Румунії й Угорщини значних репарацій. Оскільки Болгарія не воювала проти СРСР, Сталін не висував до неї репараційних вимог. У довоєнних цінах Румунія виплатила СРСР репарації на суму 300 млн дол.; Угорщина — 200 млн дол.

2. Сталінська модель соціалізму та її втілення в Центральній та Східній Європі. Особливості розвитку Югославії.

Суспільно-політичне життя країн Центрально-Східної Європи узгоджувалося з процесами, які відбувалися в СРСР. Наприклад, коли в 1956 р. радянський керівник М. Хрущов піддав критиці злочини Сталіна, цю викривальну лінію підхопили керівники більшості соціалістичних країн Європи. У період боротьби з незгодними за прикладом Радянського Союзу створювалася політична поліція та інші каральні органи.

Проте існувала й інша модель — «самоврядний соціалізм» у Югославії. На відміну від інших комуністичних країн Центрально-Східної Європи, Югославія прийняла американську допомогу за «планом Маршалла» і відмовилася від сліпого наслідування радянської моделі соціалізму. Це стало основною причиною тривалої ізоляції Югославії від СРСР та його союзників. Радянська армія не могла «залишитися» в Югославії, бо не вона звільнила країну від нацистів і тому не перебувала на її території. Отже, **Й. Броз Тіто** не вважав себе зобов'язаним Сталіну й повадився незалежно.

Йосип Броз Тіто

3. Доля українців у країнах Центрально-Східної Європи. Операція «Вісла»

На момент розгрому Німеччини в Європі перебували декілька мільйонів українців — військовополонених, остарбайтерів, біженців. Навесні 1946 р. лише із західних зон окупації Німеччини й Австрії депортації до СРСР підлягав 1 млн 190 тис. цивільних і 460 тис. військовополонених українців.

Частина з тих, хто з різних причин не хотів повертатися до Радянського Союзу, потрапила до західних зон окупації Німеччини й згодом опинилась у західноєвропейських країнах, США, Канаді, Австралії. Частина з них залишилася в країнах Центрально-Східної Європи та приєдналася до українських громад, що здавна існували в Польщі, Чехословаччині, Румунії, Угорщині, Болгарії та Югославії. Українці нарівні з титульними націями повною мірою відчували на собі всі вади комуністичного тоталітаризму, але зуміли зберегти національну ідентичність.

Операція «Вісла». 1947 р.

Особливою була ситуація в Польщі, де після закінчення Другої світової війни перебувало 700-750 тис. українського населення. Ще у вересні 1944 р. між Українською, Білоруською та Литовською РСР, з одного боку, і Польським комітетом національного визволення (фактичним урядом) — з іншого було підписано угоду про обмін населенням. Етнічні поляки мали виїхати до Польщі, а українці, білоруси й литовці — до Радянського Союзу.

За 1944-1945 рр. із СРСР до Польщі було переселено 1,1 млн поляків (з них понад 800 тис. — з території України); водночас з Польщі до України виїхало майже півмільйона українців. Переселення й репресивні акції польського уряду щодо українського населення зумовили акції УПА й ОУН. Зі свого боку, польська влада вирішила виселити українське населення з його етнічних прикордонних земель і розселити по всій країні.

Операція «Вісла» розпочалася 28 квітня 1947 р. і тривала три місяці. У ній були задіяні майже 20 тис. вояків Війська Польського, міліціонерів та інших силовиків. Переселяли українські та змішані родини. До кінця року було примусово переселено приблизно 150 тис. українців, понад 650 було вбито, майже 4 тис. відправлено до концтаборів, 1500 членів українського націоналістичного підпілля заарештовано.

У 1990 р. польський сейм (парламент) засудив операцію «Вісла», а у 2007 р. з відповідною спільною заявою виступили президенти України та Польщі.

4. Спроба економічної інтеграції соціалістичного табору. Рада економічної взаємодопомоги (РЕВ)

Крім східноєвропейських країн, які відтепер називалися «країнами народної демократії», про намір будувати соціалізм заявили також азійські держави: В'єтнам, Китай, Північна Корея, Монголія. Значною мірою політична орієнтація в цих країнах визначалася під впливом перебування на їхній території радянських військ, які залишилися там після завершення Другої світової війни. У більшості з них розпочалися перетворення в політичній, соціально-економічній та інших сферах, відповідно до сталінської моделі з притаманною їй жорсткою централізацією економіки й засиллям партійно-державної бюрократії.

Вихід соціалістичної моделі за межі однієї країни (СРСР) і поширення її на Європу й Азію, а після революції на Кубі (1959) — на Американський континент — привів до об'єднання країн, яке комуністична пропаганда пафосно назвала світовою системою соціалізму, або соціалістичним табором. **Це об'єднання, у якому порядки встановлював Радянський Союз, проіснувало понад чотири десятиліття. СРСР контролював своїх союзників через дві міжнародні організації: створену в 1949 р. Раду економічної взаємодопомоги (РЕВ) і сформовану в 1955 р. Організацію Варшавського договору (ОВД).**

Будівля Ради Економічної Взаємодопомоги (Москва)

Радянська модель господарювання знищувала стимули до праці й паралізувала ініціативу підприємств. Найяскравіше це проявилось в епоху науково-технічної революції (НТР). Що більше технологічних новинок з'являлось у світі, зокрема в галузі електронно-обчислювальної техніки, енерго- й ресурсозберезувальних виробництв і технологій, то помітнішим ставало відставання СРСР та його союзників від Заходу. Постачання дешевого палива й сировини із СРСР (основна стаття радянського експорту) помітно знизилося, а нічого іншого Радянський Союз не міг запропонувати.

Наприкінці 1970-х років не тільки соціалістичні, а й західні країни зіткнулися з необхідністю прискореного впровадження енергозберезувальних технологій, блискавичного реагування на наукові винаходи, потребою якнайшвидше впроваджувати їх у виробництво, оперативно змінювати асортимент продукції, поліпшуючи її якість. Стало очевидно, що економіка, побудована на планово-бюрократичних засадах, не в змозі вирішувати ці завдання. У країнах Центрально-Східної Європи розпочався період застою та кризи.

Домашнє завдання:

- ✓ Уважно прочитай і законспектуй текст лекції!
- ✓ Перевір свої знання, відповівши на наступні питання:
 - Яка з країн соціалістичного табору, не враховуючи СРСР, понесла найбільші людські втрати у Другій світовій війні (скористайся таблицею!)
 - Чому керівник Югославії Йосип Броз Тіто не став на шлях, вказаний Сталіном, і обрав модель «самоврядного соціалізму»? В чому полягала ця модель?
 - Що ти можеш розказати про операцію «Вісла»?
 - Які країни входили до так званого «соціалістичного табору»!
 - Хто встановлював порядки в цьому таборі?
 - Які міжнародні організації здійснювали економічне та військове керівництво в країнах соціалістичного табору?
 - Які товари були основною статтею експорту СРСР?